

**İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Öfkeli Şahsın Talâkı Hakkındaki
Görüşleri ve Bunların Değerlendirilmesi**
Ibn Qayyim al-Jawziyya's Views on the Talaq of the Angry Person and
Their Evaluation

Fatih ÇİNAR

Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku ABD
Associate Professor, Osmaniye Korkut Ata University,
Faculty of Theology, Department of Islamic Law
fatih11982@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5901-3135

DOI: 10.56720/mevzu.1327146

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Ağustos / August 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Özel Sayı / Special Issue

Atf / Citation: Çınar, Fatih, "İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Öfkeli Şahsın Talâkı Hakkındaki Görüşleri ve Bunların Değerlendirilmesi". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, Ö1: İslamî İlimler Özel Sayısı (Ekim 2023): 213-238.
<https://doi.org/10.56720/mevzu.1327146>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu çalışmada öfkeli şahsın talâkı meselesi araştırılmıştır. Konu, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (öl. 751/1350) görüşleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kıyaslama amacıyla yer yer mezheplerin görüşlerine temas edilmiştir. Bu noktada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Başta İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserleri olmak üzere pek çok âlimin eseri tematik olarak gözden geçirilmiştir. Aile birliğinin korunması için nikâhın devam edebilmesi önem arz etmektedir. Aile birliğinin dağılmasına neden olan boşama şekillerinin açıklığa kavuşturulması da bir o kadar ehemmiyetlidir. Buna göre çalışma, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşleri merkezde olmak kaydıyla öfkeli şahsın talâkıyla sınırlandırılmıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye boşamada öfkeyi üç şekilde değerlendirmiştir. Öfkenin birinci aşamasında şahsın kızgınlığı pek şiddetli değildir. Bu seviyedeki insanın öfkesi aklî melekelerine ciddi manada tesir etmez. Bu sebeple ilk aşamadaki öfkeli şahsın boşaması geçerlidir. Öfkenin ciddi oranda şiddetlendiği ikinci aşamada ise kişinin aklî melekeleri zayıflık gösterir. İnsanın irade ve kastı tam olarak bulunmadığından boşaması geçersizdir. Birinci ve ikinci aşamanın arasında kabul edilebilecek üçüncü durumdaki talâkın hükmü ihtilafa yol açmakla birlikte onun da geçersiz sayılması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Talâk, İbn Kayyim el-Cevziyye, Öfke, İrade, Kasıt.

Abstract

This study investigates the issue of the talaq of the angry person. The issue is evaluated within the framework of Ibn Qayyim al-Jawziyya's (d. 751/1350) views. The views of the sects are occasionally mentioned for comparison purposes. At this point, qualitative research method was used. The works of many scholars, especially those of Ibn Qayyim al-Jawziyya, were thematically reviewed. The continuation of marriage is important for the preservation of family unity. It is equally important to clarify the forms of divorce that lead to the breakdown of the family unit. Accordingly, the study is limited to the talaq of the angry person in the center of Ibn Qayyim al-Jawziyya's views. Ibn al-Qayyim al-Jawziyya evaluated anger in divorce in three ways. In the first stage of anger, a person's anger is not very severe. The anger of a person at this level does not seriously affect his mental faculties. Therefore, the

divorce of the angry person in the first stage is valid. In the second stage, when the anger intensifies significantly, the person's mental faculties are weak. The divorce is invalid since the person's will and intentions are not complete. In the third case, which can be considered between the first and second stages, the provision of the talaq is controversial, however, it should also be considered invalid.

Keywords: Fiqh, Talaq, Ibn Qayyim al-Jawziyya, Anger, Will, Intent.

Etik Beyan	* Bu çalışma Nasi Aslan danışmanlığında 2019 tarihinde tamamladığımız "İslam Aile Hukuku Bağlamında İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Görüşleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır/This study is based on the doctoral dissertation entitled "Ibn Qayyim al-Jawziyya's Views in the Context of Islamic Family Law", which we completed in 2019 under the supervision of Nasi Aslan.
------------	---

Giriş

Evlenmek gibi boşanmak da İslam toplumlarında meşru bir olgudur. Bununla birlikte boşama eyleminde belli bir disipline uyulması önem arz eder. Sünnî olarak nitelenen boşama şekli bu disiplinin ideal yönünü temsil eder.

Çalışmamız öfkeli şahsın talâkı meselesini merkeze almaktadır. Bu konu İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşleri çerçevesinde ele alınmıştır. Öfkelinin talâkı konusunda belki de derli toplu ilk müstakil eser olan *İğâsetü'l-lehfân fi hükmi talâkı'l-gadbân* adlı çalışmayı o kaleme almıştır. Bu eser yanında başta *İ'lâmu'l-muvakkî'în 'an Rabbi'l-'âlemîn* ve *Zâdu'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd* gibi kitaplarında öfkelinin talâkı konusunda geniş açıklamalar yapmıştır. Ancak onun konu hakkındaki değerlendirmeleri birçok tekrar yanında dağınık bir görünüm arz etmektedir. Bu sebeple değerlendirmelerinin müstakil bir çalışmada tespit ve tahlil edilmesi önem arz etmektedir.

Öfkeli şahsın talâkı ile ilgili makalemizde istifade ettiğimiz bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

I- el-Cevziyye, İbn Kayyim, “İğâsetü'l-Lehfân fî Hükmi Talâkı'l-Gadbân (Öfkeli Şahsın Talâkının Geçersizliğine Dair)”, çev. Muhammet Ali Danışman, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, ss. 247-281, 2007. Bu çalışma tercüme olduğundan değerlendirme ve tespit barındırmamaktadır.

II- Erturhan, Sabri, “İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, ss. 207-222, 2002. Bu çalışma konuyu genel manada ele aldığından İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşlerini kifayet edecek ölçüde değerlendirmekten uzaktır.

III- Çınar, Fatih - Aslan, Nasi, “Öfkeli Şahsın Boşaması ile İlgili Rivayetin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, s. 243-260, 2017. “İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur” hadisinin tespit ve değerlendirmesini teşkil eden bu çalışmanın nirengi noktası çalışmamızın konusundan ayrılmaktadır.

IV- Öztürk, Kevser, *Öfkeli Şahsın Talâkı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 2023. Bu çalışmada İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşlerine kısmen temas edilmiştir.

Söz konusu çalışmalar genel olarak öfkeli şahsın talâkı konusunu ele almaktadır. Biz ise çalışmamızda İbn Kayyim el-Cevziyye'nin öfkeli şahsın boşaması hususundaki görüşlerini tespit ve tahlil ederek ilgili literatüre katkı sağlamaktır.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Asıl konu öncesinde bir girizgâh olması amacıyla talâk mefhumu, yetkisi ve ehliyeti hakkında kısa ama öznlü bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Öfkelinin talâkı bahsinde İbn Kayyim el-Cevziyye'nin başta *İğâsetü'l-lehfân*, *İ'lâmu'l-muvoakkî'in* ve *Zâdu'l-me'âd* gibi eserleri ve diğer eserleri araştırılmıştır. Keza konuyu genişletme adına diğer fakihlerin ve muasır dönemdeki araştırmacıların eserlerinden de istifade edilmiştir.

1. Talâk Mefhumu

Talâk sözlükte “bağı çözmek ve tahliye etmek” gibi manalara gelir (Râgıb el-İsfahânî, 2009, 523; Cürçânî, 2007, 130; Zebidî, 1965, 16/102). İstilah olarak talâk, “Sahih nikah akdinin talâk ifade eden lafızlar kullanılarak hemen veya

gelecek bir vakitte sonlandırılmasıdır.” şeklinde tanımlanabilir (Nesefî, 1995, 144; Zeydan, 1993, 7/347).

Talâkın meşrûiyeti Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir (Mâverdî, 1994, 10/111; İbn Kudâme, 1997, 10/323; Zeydan, 1993, 7/347) Kur’an’da zikredilen bazı naslar şöyle sıralanabilir: “Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden bir şey almanız size helal olmaz.” (el-Bakara 2/229). “Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz vakit, iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın.” (et-Talâk 65/1) Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Abdullah b. Ömer’in (öl. 73/693) eşini âdetli olduğu halde boşamasıyla ilgili şu buyruğu sünnetten delildir: “Ona emret de karısına dönsün! Sonra kadın adetten temizlenip sonra adet kanı görünceye ve tekrar temizleninceye kadar onu bıraksın! Ondan sonra artık isterse nikâhunda tutsun dilerse cinsel ilişkiye girmeden boşasın!” (Müslim, 1991, “Talâk”, 1, 3). Rasûlullah’ın (s.a.v.) eşi Hafsa’yı (öl. 45/665) boşaması rivayeti de talâkın meşrû olduğuna dayanak kılınmıştır (Ahmed b. Hanbel, 1995-2001, 25/271; Dârimî, 2000, “Talâk”, 2).

Sebepsiz olarak erkeğin eşini boşaması mekruh olarak telakki edilmiştir (Kurtubî, 1996, 4/225). Öte yandan İbn Kudâme (öl. 620/1223) talâkın câiz olduğu konusunda fakihlerin icmâ ettiğini belirtmiştir. Zira evliliğin sürmesi bazı zararları beraberinde getirir ki bu durumda evliliği sonlandırmak gerekmektedir (İbn Kudâme, 1997, 10/323). Hz. Peygamber’in (s.a.v.), “Yüce Allah’ın en hoşlanmadığı helal, boşamadır.” (İbn Mâce, 2009, “Talâk”, 1) hadisini aktaran İbn Kayyim el-Cevziyye, talâkın ihtiyaca binaen mubah kılındığına vurgu yapmıştır. Fakat herhangi bir gerekçe olmadan talâka başvurmanın hükmüne temas etmemiştir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/596). Onun talâkın mubah olmasını bir ihtiyaç ve gerekçeyle ilişkilendirmesinden sebepsiz yere boşamayı kerih gördüğü söylenebilir. Nitekim İbn Teymiyye (öl. 728/1328) de bu görüştedir (İbn Teymiyye, 2004, 24/139). Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) talâkın helal olduğu şeklindeki ifadeyi şu şekilde izah etmiştir: Talâkın helal olması mubah bir fiil olduğu anlamına gelmez. Zira buradaki helal ifadesi vacip, mubah, mehruh ve mendubu kapsayacak anlamda kullanılmaktadır (Ali el-Kârî, 1997, 2/91). İlgili hadisi zikreden Nevevî (öl. 676/1277) herhangi bir gerekçeye dayanmayan boşamanın kerâhete hamledilmesi gerektiğini belirtmiştir (Nevevî, ts., 17/74).

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) eşi Hafsa'yı ciddi bir problem üzerine boşaması ve talâkı sevimsiz bir helal olarak zikretmesi boşamanın zaruret anında mu- bah olduğunu teyit etmektedir. Çünkü talâk sadece tarafları değil toplumu etkileyen sosyal bir olgudur. Binâenaleyh herhangi bir sorun olmaksızın bu yetkiyi kullanmak toplum düzenini sarsabileceğinden mekruhtur. Bu itibarla aile birlikteliği sarsılmadıkça boşamaya başvurmamak gerekir (Köse, 2016, 340; Nasruldî, 1984, 38).

2. Talâk Yetkisi ve Ehliyeti

İslam hukukunda talâk konusunda erkek yetkili addedilmiştir. Zira talâk lafzı fiil şeklinde Kur'an-ı Kerim'de hep müzekker/eril sîgasıyla gelmiştir (Daha detaylı bilgi için bk. Fuâd Abdulbâkî, 1387, 565). Ayetler yanında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) talâk yetkisinin kocaya ait olduğunu ifade eden hadisi (İbn Mâce, 2009, "Talâk", 31) sünnetten dayanaklardan birini ifade eder. Bu vb. delillerden hareketle talâk yetkisinin erkeğin uhdesinde olduğunda eski- yeni tüm âlimler görüş birliğine varmıştır (bk. Şeybânî, 2012, 4/381; İbn Hazm, 2003, 9/358; Hallâf, 1990, 131; Aydın, 1996, 169). Nitekim Şevkânî bu- nun aksini savunanların delil getirmeleri gerektiğini belirtmiştir (Şevkânî, ts., 2/340). Aslında bu ifadesiyle aksi bir delil olmadığını söylemiştir. Vakıada da aksi bir görüş bulunmadığını ifade etmek gerekir (Dalgın, 2001, 34).

Boşama yetkisinin erkekte olması aklî delillerle de izah edilebilir. Şöyle ki kadına kıyasla erkek daha soğukkanlı ve sabırlıdır. Nimet külfet dengesi de erkeğin yetkili olmasını gerektirir. Çünkü erkek mehir ve nafaka gibi maddî sorumlulukları yüklenmiştir.

Erkek talâk yetkisini sarîh ve kinayeli olarak izhar edebilir. Sarîh ifade, çokça kullanılması sebebiyle kendisinden ne kastedildiği açıkça anlaşılan la- fızdır. Talâk yanında firâk ve serâh lafzı da sarîh boşamayı ifade eder (Molla Hüsrev, ts., 1/361; Bilmen, 1985, 2/184-191; Zuhaylî, 1985, 378-379). Türkçede "seni boşadım, boş ol, senden ayrıldım" gibi ibareler sarîh boşamaya örnektir (Bilmen, 1985, 2/184; Yaman, 2012, 8). Sarîh lafızlarla verilen talâkta niyete itibar edilmez (Şevkânî, 1993, 6/289; Şelebî, 1983, 499-500). İbn Kayyim el- Cevziyye'nin yerine göre sarîh lafızda da niyetin tesiri olabileceği hususunda konuyu detaylandırdığı görülmektedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/78- 90; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/291).

Esasında boşama için konulmamış olmakla beraber niyet veya bir karine nedeniyle talâka delalet eden lafızlar, kinayeli boşama lafızları olarak isimlendirilir. Bu şekilde gerçekleşen boşamaya “ailenin yanına git, benden kurtuldun” gibi cümleler örnek verilebilir (İbn Abdülber, 2002, 6/23-24; Bilmen, 1985, 2/184-185).

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) eşi Umeyme bint Numan’ı zifaktan önce kinaye ifade eden “الحقي بأهلك/ailenin yanına dön” (Buhârî, 1993, “Talâk”, 2) sözüyle boşadığı bilinmektedir. Bu lafızla boşama kastı olduğundan talâk gerçekleşmiştir. Diğer yandan Ka’b b. Mâlik (ö. 50/670) eşine -bir süre ailesinin yanına gönderme niyetiyle- “الحقي بأهلك” sözünü kullanmış, ancak talâk cari olmamıştır (Müslim, 1991, “Tevbe”, 53).

Verilen talâkın muteber olabilmesi için erkeğin mükellef olması gerekmektedir. Buna göre çocuk, deli, bunak ve uyuyanın boşaması geçersizdir (Kudûrî, 1997, 155; Mergînânî, 2006, 2/19). Talâk yetkisini koca yanında bizzat kocanın yetkilendirdiği vekil de kullanabilir. Koca söz konusu yetkiyi vekâlete benzer bir şekilde kadına da verebilir ki bu, “tefvîzü’t-talâk” şeklinde nitelenmektedir. Ancak kocanın gerek bir başkası gerekse eşine verdiği bu yetki kendisinin yetkisini ilga etmez (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/273/274, 600; Şevkânî, ts., 2/340; Bilmen, 1985, 2/358).

Sarih lafızlarla gerçekleşse de gadbân/öfkeli, hâzil/şakacı, mükreh/baskı altında olan ve sekrânın/sarhoşun boşamalarının fikhî sonuç meydana getirip getirmediği noktasında fakihler arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır.

3. Öfkeli Şahsın Talâkı

Sözlükte saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap gibi kavramlarla ifade edilen öfke engelleme, incinme veya gözdağı karşısında ortaya çıkabilmektedir (Erturhan, 2003, 208). Öfkelinin talâkı konusunda fakihlerin iki gruba ayrıldıkları görülmektedir.

3.1. Öfkeli Şahsın Talâkını Geçerli Sayan Âlimler

Öfkenin talâka engel olmadığını ifade eden Mâlikî ve Şâfiî fakihler öfkeli şahsın boşamasını geçerli saymıştır (Mâverdî, 1994, 10/155; İbn Rüşd, 1988, 3/151; İmrânî, 2000, 10/73; Kurtubî, 2003, 17/277; İbn Hacer el-Heytemî, 1983, 8/32). Hanbelî fakihlerinin bir kısmı bu görüşe muhalefet etse de çoğunluğun

bu fikri benimsediği görülmektedir (İbn Kudâme, 1997, 10/359-360; İbn Kudâme, 1983, 8/293; Buhûti, 1983, 5/235).

Öfkelinin talâkını geçerli addeden fakihler; “Üç şeyin ciddi olanı da şaka olanı da ciddidir. (Bunlar) nikâh, talâk ve ric'î talâktan dönmeydir.” (Tirmizî, 1962, “Talâk”, 9) hadisini görüşlerine dayanak kılmıştır (İmrânî, 2000, 10/73). Buna göre öfke hali, talâkın geçerli sayıldığı insanın ciddiyet durumunu ifade etmektedir. Bu âlimler öfkenin az veya çok olması gibi bir ayrıma gitmemiştir. Zira boşama hadisesi çoğunlukla öfke halinde vaki olduğundan öfkelinin talâkını geçerli saymamak neredeyse hiçbir talâkı geçerli saymamak manasına gelir. Bu fakihler daha başka delilleri de görüşlerine dayanak yapmıştır (Erturhan, 2003, 209-210).

3.2. Öfkeli Şahsın Talâkını Geçerli Saymayan Âlimler

Mükrehin ve sarhoşun talâkı gibi meselelerde değerlendirmeler yapan klasik Hanefî âlimler öfkeli şahsın talâkı konusunda pek açıklama yapmamıştır. Hanefi muhitte öfkeli şahsın boşaması konusunda kayda değer ilk açıklamayı İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) serdetmiştir (Çinar - Aslan, 2017, 253; Erturhan, 2003, 211). Yeni çalışmalarda konuya dair Hanefîlerin görüşleri başlığında sürekli ona atıfta bulunulması bu tespiti desteklemektedir. İbn Âbidîn, öfkeli şahsın talâkının geçerli olmadığını sarih bir şekilde söylemiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserine atıfla öfke halinin üç aşaması olduğunu aktarmıştır. İbn Âbidîn'e göre öfkeli şahsın talâkının geçersiz olması için ne dediğini bilmeyecek düzeyde öfkelenmesi şart değildir. Burada kıstas, şakayla ciddiyeti birbirinden ayıramayacak oranda kişiye hezeyan hâkim olmasıdır (İbn Âbidîn, 1992, 3/244).

Öfkeli şahsın boşamasının geçerli olduğu fikri Hanbelî mezhebinde hâkim noktada da olsa da İbn Kayyim el-Cevziyye aksi görüştedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 38; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 4/40). Onun verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla İbn Teymiyye de bu konuda mezhebe muhalefet etmektedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/195). Ayrıca Şemseddin b. Müflih (ö. 763/1362) de öfkeli şahsın talâkını geçersiz saymıştır. Onun aktarımına göre Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) de bu görüştedir (İbn Müflih, 2003, 9/9-12).

Muasır dönem Hanbelî âlim İbn Useymîn de bu konuya temas etmiştir. Onun ifadeleri özetle şu şekildedir: “Nazari/teorik olarak öfkelinin talâkını geçersiz kılmak râcih olsa da pratikte durum değişir. Zira erkeğin eşine bağlılığı bir yana birçok erkeğin öfkelenim ve eşimi boşadım demesi meseleyi sulandırır ve yaygınlaştırır. Bu sebeple gerçekten öfkelenip eşini boşama kastı olmayanla meseleyi oyun ve eğlence haline getireni ayırmak gerekir. Buna göre ikinci durumda olan erkeğin talâkını geçerli saymak elzemdir. Böyle bir ayrım gitmek siyasetin gereğidir. Nitekim helal olan bir yiyeceğin zarar verdiği için bir kimseye yasaklanması da böyledir” (İbn Useymîn, 1422, 13/27-28).

4. Öfkenin Talâka Tesiri Konusunda İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Görüşleri

Yukarıda da geçtiği üzere İbn Kayyim el-Cevziyye nazarında öfkeli şahsın talâkı geçersizdir. Ancak o, bütün öfke hallerinin aynı hükmü gerektirdiğini ileri sürmemiştir. Şöyle ki ona göre öfke üç aşamada değerlendirilmelidir:

I- İlk aşama, öfkenin şiddetli olmadığı başlangıç noktasını ifade eder. Buna göre kişinin aklı melekeleri öfkeden -en azından ciddi oranda- etkilenmez. Bundan ötürü bu seviyedeki öfkeli kişinin sözlü bütün tasarrufları gibi boşaması da geçerlidir.

II- Öfkenin şiddetlendiği ikinci aşamada kişinin aklî melekeleri zayıflar. Hatta irade ve kastı ortadan kalktığından talâk gibi diğer sözlü tasarrufları da geçersizdir.

III- Birinci ve ikinci aşamanın arasında kabul edilebilecek üçüncü durumdaki talâkın hükmü ihtilafa yol açmakla birlikte onun geçersiz olması şer'î delillerin bir neticesidir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 38-39; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/195-196; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 4/40).

Açıkça görüldüğü üzere İbn Kayyim el-Cevziyye'ye göre ikinci ve üçüncü seviyedeki öfke halini haiz şahsın boşaması muteber değildir.

4.1. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Zikrettiği Şer'î Deliller

İbn Kayyim el-Cevziyye görüşünü temellendirme adına başta, “İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur/إِغْلَاقٌ وَلَا طَلَقٌ وَلَا عَتَاقٌ فِي إِغْلَاقٍ” (Ahmed b. Hanbel,

1995-2001, 43/378) hadisini istidlal etmiştir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 27; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 2/120; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 3/496; İbn Kayyim el-Cevziyye, 2002, 1/226). Bu rivayeti *İğâsetü'l-lehfân fî hükmi talâkı'l-gadbân* adlı eserinin hemen başında ve diğer pek çok eserinde aktarması bu rivayete verdiği önemi göstermektedir. Bu itibarla ilgili hadisin onun görüşü nazarında temel ve hâkim delil olduğu söylenebilir. Ayrıca o, görüşünü destekleme adına konuyla doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı birçok şer'î delil ve küllî kaide zikretmiştir. Bu bağlamda -onun ifadesine göre- öfkelinin talâkını geçersiz saymak başta Kitap ve sünnet nassı yanında sahabe, tâbiîn ve fakihlerin sözlerinin, ayrıca muteber sahih kıyas ve şeriatın kaidelelerinin bir gereğidir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 30-31).

Aşağıda daha açık görüleceği üzere onun zikrettiği naslar ve küllî kaidelelerin bir kısmı, hatta çoğunluğu müstakil bir delil olmayıp "*İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur*" hadisindeki iğlâk lafzının öfke anlamına geldiği yönündeki görüşünü destekleme misyonu görmektedir. Nitekim bunu bizzat kendisi de beyan etmektedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 30-31). Konuya temel oluşturması ve konunun bütünlük arz etmesi için ilk olarak bu hadis konusundaki değerlendirmelerine yer vermek isabetli olacaktır.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Hâkim'den (öl. 405/1014) yaptığı nakle göre iğlâk hadisi Müslim'in (öl. 261/875) şartlarına uygundur (Hâkim en-Nîsâbûrî, 2002, 2/198), ancak Buhârî (öl. 256/870) gibi Müslim de onu tahrîc etmemiştir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 27-28). İbn Kayyim el-Cevziyye, bu rivayetin ravilerinden biri olan Ahmed b. Hanbel'e göre hadisteki "iğlâk" lafzının öfke anlamına geldiğini belirtir. Keza Ebû Dâvud (öl. 275/889) da bu görüştedir. Hatta Ebû Dâvud, ilgili rivayeti aktardıktan sonra şöyle demiştir: "*Onun (iğlâkın) öfke olduğunu zannediyorum.*" Ayrıca Ebû Dâvud'un bu rivayeti öfke babı altında nakletmesi de bunu göstermektedir (Ebû Dâvud, 2009, "Talâk", 8). İbn Kayyim el-Cevziyye Buhârî'nin *Sahih*'inde "*باب الطلاق في الإغلاق والكره والسكران والمجنون*" (Buhârî, 1993, "Talâk", 10) şeklinde bir başlık tayin etmesinin de kendi görüşünü desteklediğini zikretmiştir. Bu başlığa göre Buhârî iğlâk ile "kürh/ikrâh" lafzını birbirinden ayırmıştır. Yani iğlâka ikrâh anlamı vermemiştir. Zira iğlâk, ikrâh anlamına gelseydi ondan ayrı olarak bu lafzı zikretmezdi (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/47; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/195; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 28-29).

Buhârî'nin ilgili bab altında mezkûr hadisi tahrîc etmediğini belirtmek gerekir. Bu duruma işaret eden İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) Buhârî'nin metnindeki "kürh" lafzının iğlâk anlamında olduğunu, dolayısıyla Buhârî'nin "öfke" anlamını kastetmek için kullanmadığını söyler (İbn Hacer el-Askalânî, 1960, 9/390). Buhârî'nin ilgili bab başlığı altında, "deli, sarhoş, vesveseci, zorlanan, bunağın vb." kimselerin talâkına temas eden rivayetleri zikretmesine rağmen öfkeli şahsın boşamasına dair bir rivayet tahrîc etmemesi İbn Hacer el-Askalânî'yi destekleyen bir veri olarak görülebilir (Çinar - Aslan, 2017, 248). Diğer yandan Buhârî'nin öfkeli şahsın boşamasına dair bir rivayet tahrîc etmemesinden hareketle iğlâkı ikrah olarak gördüğünü söylemek güçtür. Zira o, bu konuda -her ne kadar kendisi tahrîc etmemiş olsa da- bir hadis olduğunu ihsas ettirmiş olabilir. Bu açıdan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu durumu kendisine dayanak kılması yabana atılamaz.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin iğlâk konusundaki değerlendirmelerinin detaylarına girmeden önce bu konuda genel olarak mezheplerin görüşlerine temas etmek mukayese açısından yararlı olacaktır. Mâlikî ve Şâfiî fakihler yanında Hanbelî fakihlerin büyük çoğunluğu -Ahmed b. Hanbel'in aksine- iğlâk lafzının ikrâh manasına geldiğinde görüş birliğine varmıştır (İbn Kudâme, 1997, 10/351; Nevevî, ts., 17/67; Karâfî, 1994, 4/54; İsnevî, 1981, 165). Hanefî fakihler ise iğlâkın cünûn/delilik olduğunu ifade etmiştir (Nesefî, 1995, 155; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1987, 378-379).

Muhaddislerin kanaati Mâlikî ve Şâfiî fakihlerinkiyle örtüşmektedir. İğlâk lafzına "لَا طَّلَاقَ وَلَا عَتَاقَ فِي إِغْلَاقٍ" hadisi çerçevesinde temas eden hadis âlimleri mükrehin talâkı meselesine açıklık getirmiştir (Hattâbî, 1932, 3/242; Bâcî, 1332, 4/124; Begavî, 1983, 9/222; Kastallânî, 1323, 8/146). Diğer muhaddislerle aynı görüşe sahip olan Kâdî İyâz (öl. 544/1149) iğlâkın Irak ehli tarafından gazap olarak yorumladığını temriz sigasıyla aktarır (Kâdî İyâz, ts., 2/134). İbn Hacer el-Askalânî bu görüşün geç dönem bazı Hanbelî âlimlere nispet edildiğini belirtir (İbn Hacer el-Askalânî, 1960, 9/389). İbn Hacer el-Askalânî'nin kastettiği âlimlerden biri, hatta birincisinin İbn Kayyim el-Cevziyye olduğu aşikârdır.

İbn Kayyim el-Cevziyye, iğlâkın ikrâh anlamına geldiği şeklindeki âlimlerin çoğunluğunun tercihini göz ardı etmez. Nitekim mükrehin talâkını ele

aldığı esnada ikrâh durumunun iğlâk haline dahil/tabii olduğunu belirtir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/87). Aslında iradeyi kapatan her durumu iğlâk kapsamına almaktadır. Hocası İbn Teymiyye'nin iğlâk lafzının anlamıyla alakalı ifade ettiği görüş üzerine ikisi arasında geçen şu konuşma da bunu teyit etmektedir: Üstadımız, şöyle demiştir: "İğlâk, kişinin kalbinin/gönlünün kapanması ve bir kelamı kasıtsız söylemesi veya konuştuğu kelamı bilmemesidir ki onun kastı ve iradesi kapanmıştır." Ben de Ebu'l-Abbas el-Müberred (öl. 286/900), iğlâk hakkında göğsün sıkışması ve sabırsızlıktır ki kişi bu durumdan kurtuluş yolu bulamamaktadır diyor, dedim. Üstadımız cevaben şunu dedi: "İğlâk haline mükreh ve mecnun yanında sarhoşluk ve öfkeden aklı başından giden de girer, hatta söylediği hakkında kastı ve bilgisi olmayan herkes de bu lafız kapsamındadır" (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/195).

İbn Teymiyye'nin sözlerini, "gerçekte iğlâk hali sarhoş, mecnun, mübersem (zâtu'l-cenb/plörezi olarak da ifade edilen zâtu'l-cenb, iradede olumsuz etki bırakan bir tür akciğer iltihaplanmasıdır) mükreh ve gadbân gibi niyet ve tasavvuru olmayan bütün durumlardaki kişileri ihtiva etmektedir" ibâresiyle tasdik eden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin çerçeveyi genişlettiği aşikârdır (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 4/40; İbn Kayyim el-Cevziyye, 2002, 1/226). O, bu muhtelif kimi durumlarla iğlâk halini birlikte değerlendirir. Şöyle ki onun ibaresine göre iğlâk lafzı öfke şeklinde nitelenmelidir. Zira öfke, şahsın kastını anlamaya engel teşkil ettiğinden onun bu hali tam da iğlâka örnektir. Ayrıca kişi bu halde sarhoş gibi hatta ondan daha fazla bilinç kaybına uğrar. Sarhoş kendisine veya çocuklarına zarar vermezken öfkeli şahıs zarar verebilir. Bu açılardan öfkeli şahsın durumu mükreh gibidir. Hatta mükrehin ondan evla olduğu söylenebilir. Çünkü mükreh az şerri çok şerre tercih ederek kasıtlı bir davranış sergileyebilir, yani sağlıklı denilebilecek bir tercihte bulunabilir. Bu yönden mükreh gerçek niyet sahibidir ki mükrehin talâkını geçerli sayanlar buna dayanmaktadır (İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Hanefî ve onlara muvafakat eden Iraklı fakihleri kastettiği açıktır, bk. Şeybânî, 2012, 7/298; Cessâs, 1995, 2/429; Serahsî, 1989, 24/40-41; Kâsânî, 1986, 3/100). Keza öfkeli şahısta, sarhoş ve mecnunda olduğu gibi kasıt ve ilim kapalıdır. Öfke, mecnunluğun bir şubesi sayılır. Bu sebeple fakih bir kişiliğe sahip olan kimse öfkelinin talâkının geçerli olmayacağında şüphe etmez (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/47; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 38). İbn Kayyim el-Cevziyye bu ifadeleri

ile öfkeli şahısta talâk isteği, niyeti vb. bilinci ifade eden bir gerçeklik olmadığını vurgulamış olur.

İbn Kayyim el-Cevziyye ikrah ve öfke manası yanında bazı âlimlerin iğlâk kavramının bir lafızda verilen üç talâka işaret ettiği görüşünde olduklarını belirtir. Buna göre ilgili hadis, eşini iğlâk, yani bir lafızla üç talâk verme şeklinde boşayan erkeğin artık başka bir talâk yetkisi bulunmadığını ifade etmektedir. Bu fikre karşı çıkan İbn Kayyim el-Cevziyye erkeğin sünnete aykırı böyle bir tasarrufunun geçerli olmayacağı savından hareketle yine meseleyi öfke bağlamına getirmektedir. Özetle kişi için kapanan şey başka bir boşama yetkisinin olup olmadığı değil, öfkenin tesiriyle irade ve isteğidir ki bu durumda erkeğin bilinçli tercihinden söz edilemez (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 36-38).

İbn Kayyim el-Cevziyye, iğlâk lafzı çerçevesinde şekillendirdiği görüşüne şu ayeti delil olarak zikretmiştir: *“Allah, sizi lagv tarzı yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz. Ancak (kasıtlı olarak) kalben yaptığınız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutar.”* (el-Bakara 2/225) O, İbn Abbas (öl. 68/687-88), Tâvûs (öl. 106/725) ve Atâ'nın (öl. 103/721) yemin-i lağvı, kişinin öfkeli olarak yemin etmesi şeklinde açıkladığını dile getirmiştir. Hz. Âişe (öl. 58/678) ise kasıtsız yere söylenen sözler olarak yorumlamıştır (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 30-31). İbn Kayyim el-Cevziyye Iraklı Mâlikî Kâdî İsmâîl b. İshak el-Cehdamî'nin (öl. 282/896) İbn Abbas'la aynı görüşte olduğunu kaydetmiştir. Onun değerlendirmesi özetle şöyledir: *“Kâdî İsmâîl, öfkelinin yeminini lagv yemini ve iğlâk yemini kapsamında değerlendirmiştir. Hz. Ali (öl. 40/661) ile İbn Abbas da bu kanaattedir. İbn Abbas'ın merfu olarak naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.), “Öfke halinde talâk ve sahip olmadığın şeyi azat etmek yoktur”, buyurmuştur. Bu hadis merfu olmasa da (yani Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olmasa da) İbn Abbas'a aittir. Keza Mesrûk (öl. 63/683) ve İmam Şâfiî (öl. 204/820) de iğlâkı öfke olarak değerlendirmiştir. Bütün bu sahabîlerin ve fakihlerin iğlâkı öfke olarak yorumlanması en güzel tefsirdir”* (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/47).

İbn Kayyim el-Cevziyye İmam Şafii'nin nezru'l-lecâc ve'l-gadâb yeminü'l-galak ve nezru'l-galak kavramlarıyla tartışma ve kızgınlık halinin kastedildiği şeklinde sözlerinin de bunu gerektirdiğini aktarır. Onun ifadelerine

göre pek çok dil alimi de iğlâk lafzını kızgınlık şeklinde beyan etmiştir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 29-30). Tespitlerimize göre Halil b. Ahmed'in (öl. 175/791) ifadeleri onu desteklemektedir. Halil b. Ahmed "احتد فلان فنشب في حدته /Falan hiddetlendi, hiddetinden parladı ve kilitlendi, yani öfkelenildi." ibaresi ile "إغلاق" lafzının türediği sözcük olan "عَلَقَ" fiiline bu örnekte "gazap" anlamı vermiştir (Halil b. Ahmed, 1988, 4/355). İbn Sîde'nin (öl. 458/1066) de "احتد فلان فنشب في حدته علقاً /Hiddetiyle kapandı/kilitlendi, (öfkeden) parladı/kendinden geçti." ibaresi de İbn Kayyim el-Cevziyye'yi tasdik eder niteliktedir (İbn Sîde, 2000, 5/386). Diğer yandan tespitlerimize göre birçok dil âlimi "iğlâk" lafzının ikrâh manasına geldiğini belirtmiştir (Ezherî, 2001, 6/218; Sâhib b. Abbâd, 1994, 4/530; Mutarrizî, 1979, 2/109; İbn Manzûr, 10/291; Fîrûzâbâdî, 2005, 1/915).

Sonuç olarak İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, zikri geçen yemin ayeti bağlamında öfkeli şahsın talâkını kasıtsız bir şekilde konuşma anlamına gelen yeminler kapsamında değerlendirdiği açıktır. Ona göre Allah lafzı kullanılmasına rağmen lagv yemininin geçerli olmadığından Allah lafzı zikredilmeyen yeminle verilen talâk da geçerli değildir. Bu itibarla öfkelinin boşaması da geçerli olmamalıdır (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/48; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 31/32).

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin zikrettiği ayetlerden biri de şudur: "Musa, öfkeli ve üzgün bir halde kaomine döndüğünde, 'Benden sonra arkamdan ne kötü işler çevirdiniz. Rabbinizin emri konusunda aceleci mi davrandınız?' dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. (Harun), 'Anamın oğlu! Bu kavim beni cidden zayıflattı/hurpaladı ve nerede ise öldürecekti. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zalim kavimle bir görme!' dedi." (el-Araf, 7/150). O, bu ayete dair özetle şöyle bir açıklama yapmıştır: Hz. Musa'nın Tevrat levhalarını atması ve kardeşin saçını-sakalını çekiştirmesi eyleminin altında öfke yattığından Hz. Musa, kınanmamıştır. Zira bu denli olumsuz davranışları, kulun tercih ve rızasıyla bağdaştırmak mümkün değildir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 34/35).

Onun kaydettiği bir diğer ayet şöyledir: "Eğer şeytandan sana bir kışkırtma gelirse derhal Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir ve bilendir." (el-Araf 7/200) İbn Kayyim el-Cevziyye bir kimsenin öfke halindeki boşaması ve hakarete bulunması gibi şeylere neden olan şeyin ayetin de ifade ettiği gibi şeytanın kış-

kırtması olduğunu zikreder. Şeytan faktörünün tesirini vurgulama adına bazı hadisler nakleder. Bunlardan birine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), öfkelenip birbirleriyle şiddetli tartışma sonucu yüzü kızaran kişilere, “Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım.” (Buhârî, 1993, “Edeb”, 76) demeleri tavsiyesinde bulunmuştur. Keza, “Şüphesiz öfke şeytandandır ve kuşkusuz şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateşi ise ancak su söndürür. Bundan ötürü biriniz öfkelenildiğinde abdest alsın.” (Ebû Dâvud, 2009, “Edeb”, 4) hadisi de bu minvaldedir. Öfkenin sebebi ve tesiri şeytandan kaynaklandığına göre kulun tercihi olamaz. Buna göre kulun öfkeli sözü üzerine hüküm bina edilemez (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 35/36).

İbn Kayyim el-Cevziyye’nin zikrettiği bir başka nas delili şu şekildedir: “Öfke halindeki adaklar geçerli olmaz. (Onun) kefâreti ise yemin kefâretidir.” (Ahmed b. Hanbel, 1995-2001, 333/118, 168, 174). O, bu hadisin sahih olduğunu belirtir. Onun ifadeleri özetle şöyledir: Allah’a itaat amacıyla yapılan adaklara bağlı kalınması emredilmesine karşılık öfke halindeki adaklar geçerli sayılmamıştır. Bu sebeple öfkeli boşamaların geçersizliği evladır. O, öfke halindeki adakların geçersizliğine rağmen hadiste de ifade edildiği gibi yemin kefâretinin neden gerekli kılındığı hususuna da açıklık getirir. Ona göre yemin kefâretinin gerekli olması kişinin sorumlu olduğuna delâlet etmez. Misalen küçüğün ve akıl hastasının cinayetine karşılık mali tazminatlar bu kişilerin malından ödenir. Keza unutarak veya hata yoluyla cinayet işleyen kimseye de kefâret gerekir. Yine âlimlerin çoğunluğuna göre Ramazan ayında oruçluyken uyku halinde hanımıyla cinsel ilişkiye giren kişiye de kefâret gerekir. Öfkeli haldeyken adak yapan kişiye yemin kefâretini gerekli kılmak bu kişinin sözlü tasarruflarının muteber olduğu anlamına gelmez. İmam Şâfiî’ye göre bu çeşit adaklar nezru’l-galak cinsinden sayılır. Nitekim bir kimse iğlâk halinde adakta bulunsa veya yemin etse, adak ve yeminini yerine getirmekle kefâret ödeme arasında muhayyer olur. İmam Şafii’nin diğer bir görüşünde ise bu kimse kefâretle yükümlü olur. Bir üçüncü görüşe göre bir kimse yeminini bozduğunda boşama ve köle azadı gibi adak ve yeminleri geçerli sayılıp hükme bağlanır. Bu son görüş İmam Malik’in (ö. 179/795) ve iki görüşünden meşhur olana rivayete göre Ebû Hanifé’nin (ö. 150/767) de kanaatidir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 39-41).

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin naklettiği bir başka rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şu şekilde buyurmuştur: “*Hâkim, öfkeliyken iki kişi arasında hüküm vermesin.*” (İbn Mâce, 2009, “Ahkâm”, 4). Şayet öfke hali, sağlıklı bir hüküm vermede hâkimin kastı ve ilmi etkilenmesiydi hüküm vermesi yasaklanmazdı. Ona göre öfkeli halde hâkimin hüküm vermesinin yasaklanması öfkelinin talâkının da geçersizliğini gerektirir. İbn Kayyim el-Cevziyye İbn Abbas'ın şu sözünü delil olarak zikreder: “*Talâk bir hacetten ötürü yapılır.*” (Buhârî, 1993, “Talâk”, 10). Ona göre bu söz, kızgınlık ve öfke halinde eşini boşayanın talâkını geçersiz kılar. Zira öfkeli şahsın bir ihtiyacı ve gerekçesi yoktur (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 43; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/47).

4.2. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Zikrettiği Küllî Kaideler

İbn Kayyim el-Cevziyye öfkelinin talâkının muteber olmadığına dair şer'î-küllî kaideler ve kıyas çerçevesinde yirmi beş madde bağlamında çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Ancak onun burada yaptığı açıklamaların pek çoğu daha önce yaptığı değerlendirmelerle paralellik arz ettiği sadece birkaç maddeye temas etmenin meramını aktarmaya kifayet edeceğini düşünmekteyiz.

İbn Kayyim el-Cevziyye dokuzuncu maddede “*Ukuddaki maksûd muteberdir*” (Söz konusu kaide *Mecellé*'de *ukudda itibar maksat ve meâniye göredir, elfâz ve mebeniye göre değildir*, md. 3 şeklindedir.) küllî kaidesinin öfkelinin talâkının geçersizliğini gerektirdiğini belirtir. Çünkü öfkelinin lafzının literal anlamının aksine boşama kastı bulunmamaktadır. O, hâzilin/şakacının talâkının muteber olduğu şeklindeki görüşüyle bu görüşünün çeliştiği iddiasına açıklık getirir. Ona göre eşini şakayla boşayan kimse, talâk lafzını kullanmaya sevk eden herhangi bir şey/saik bulunmadığı halde bizzat rıza ve istek doğrultusunda boşama lafzını kullanır. Diğer yandan boşamanın şer'î tesiri olan hükümleri talep etmemektedir. Şâriin dikkate aldığı husus boşamaya sevk eden herhangi bir sebep olmadığı halde bizzat irade ve istek dahilinde talâk lafzını kullanmaktır. Dolayısıyla öfkelinin talâkıyla hâzilin talâkını birbirine kıyaslamak doğru olmaz. Allah'ın ayetlerini alaya alan öfkeli şahsı hâzile kıyaslama efsedü'l-kıyas örneğidir. Ezcümle bu konuda ciddi ve şaka

aynı hükme tabidir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1994, 5/186-187; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/101-102; İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 52).

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu görüşünün temelinde "Üç şeyin ciddi olanı da şaka olanı da ciddidir: (Bunlar) nikâh, talâk ve ric'î talâktan dönmektir." (Ebû Dâvud, 2009, "Talâk", 9) hadisinin olduğu aşıkardır. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlerin de içinde bulunduğu fakihlerin pek çoğu niyete bakılmaksızın ciddi olmayan şahsın boşamasının muteber olduğunu ifade etmiştir (Şeybânî, 1983, 3/203; Cessâs, 2010, 5/7; Semerkandî, 1984, 2/196; Şîrâzî, 1995, 3/9; Gazzâlî, 1997, 5/386). İbnü'l-Münzir'in aktarımına göre bu kanaat cumhurun görüşünü yansıtmaktadır (İbnü'l-Münzir, 1999, 113). Ahmed b. Hanbel'in diğer görüşüne göre ise hâzilin boşamasında belirleyici unsur niyet olduğundan niyet bulunmayan talâk cari olmaz (Şevkânî, 1993, 6/278).

Konumuz hâzil değil ama İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu çerçevede yaptığı açıklamaların çelişkiden uzak olmadığını belirtmek gerekir. Zira öfkeli olduğu gibi esasında hâzilde de kasıt bulunmamaktadır (Aslan, 2022). Buna göre hâzilin talâkı muteber ise öfkelinin talâkının da geçerli olması gerekir. Hâzilin talâkı muteber değilse öfkelinin talâkı da geçerli sayılmamalıdır. Kanaatimizce İbn Kayyim el-Cevziyye'ye bu çerçevede yapılan eleştirilerde haklılık payı bulunmaktadır.

İbn Kayyim el-Cevziyye yirmi birinci maddede ise hükmün şer'î olması için delilin varlığına vurgu yapar. Bu noktada öfkelinin boşamasının geçerli olduğunu beyan eden Kitap, sünnet, icmâ yahut kıyas gibi şer'î bir delil bulunmasının gerekliliğine temas eder. Onun nazarında bunlar bulunmadığına göre öfkeli şahsın talâkını geçerli kılacak herhangi bir aslî veya ferî hüküm yoktur. Yirmi ikinci maddede bunun devamı niteliğindedir. Şöyle ki nikâhın varlığı icmâ ile sabittir. İcmâ ile sabit olan bir meselenin hükmü ancak kendisi gibi güçlü bir delille ortadan kalkar. Öfkeli şahsın boşamasının geçerli olduğu hususunda icmâ olmadığına göre nikah devam ediyor, demektir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 66).

İbn Kayyim el-Cevziyye yirmi beşinci maddede özetle hata, yani dil sürçmesiyle boşamayla öfkeli halde boşamayı kıyaslayarak öfkenin talâka engel olduğunu delillendirmeye çalışır. Hata ile eşini boşayan kişinin talâkının geçersiz olduğunu ifade eden âlimler "Şüphesiz Allah ümmetinden hata

ederek, unutarak ve zorlama/ikrâh altında yaptığı şeylerin (günahı veya sorumluluğu) kaldırılmıştır." (İbn Mâce, 2009, "Talâk", 16) hadisini istidlal etmiştir. Fakihlerin cumhuruna göre hata ile verilen talâk muteber değildir (İbn Hacer el-Askalânî, 1960, 9/390). Nitekim İbn Kayyim el-Cevziyye de bu görüştedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1996, 3/78-79). Hanefilerin ise aksi görüşte olduğu bilinmektedir (Kâsânî, 1986, 2/310; İbn Nüceym, 1997, 3/450).

Fakihlerin hata ile gerçekleşen talâk görüşlerine atıfta bulunan İbn Kayyim el-Cevziyye öfkeli şahsın boşamasının kasıttan uzak bir şekilde sadece dil sürçmesiyle sâdır olduğundan hareketle hukuken evliliğin sonlanmayacağını ifade eder. Ona göre meselenin dini boyutu kişiyle Allah Teâlâ arasındadır. Boşama eyleminde bulunan şahsın talâkının geçerli olması için bir karine gerekir. Öfkesi dinen kişinin, Allah adına yemin ederek aslında boşamayı kasdetmediğini söylemesi boşamanın geçersizliğine bir karinedir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 68-70). Belirtmek gerekir ki İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hatalı şahsın talâkı konusunda kendisine dayanak kıldığı Mâlikî, Şâfiî ve Hanbeli fakihler öfkeli şahsın sözlerini dil sürçmesiyle değil kasıtle nitelemiş, dolayısıyla geçerli saymıştır. Yani bu fakihler öfkeli şahsın boşamasını hatalı boşama meselesinden ayrı değerlendirmiştir. Bu itibarla bu fakihlerin hatalı boşama hususundaki görüşlerinin kendisine dayanak olamayacağı açıktır.

İbn Kayyim el-Cevziyye, öfkeli şahsın talâkının geçersiz olduğuna dair fikre detaylı inceleme ve uzun düşünce neticesinde vardığını ifade etmiştir. Aksi yönde bir delil getirilmesi halinde bu delilin gereğine tabi olacağını, doğru olarak nitelediği kendi fetvasına karşılık hevaya uyarak inat edenlerin ise karşısında olduğunu belirtmiştir (İbn Kayyim el-Cevziyye, 1986, 71). Söz konusu sözleriyle muarızlarının bu konuda isabetsiz bir fikre sahip olduklarını açıkça izhar etmiş olur.

4.3. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Etkileri

Öfkeli şahsın boşaması meselesinde muasır pek çok âlim ve araştırmacı onun görüşünden etkilenmiştir. Yukarıda da geçtiği gibi onun taksimini aktaran İbn Âbidîn'de de bu tesirler görülür. Keza öfkeli şahsın talâkının geçerli olmaması için ne dediğini veya ne yaptığını bilmeyecek ölçüde öfkelenmesini şart koşan Vehbe Zuhaylî de bu minvalde zikredilebilir (Zuhaylî, 1985, 7/365). Karadâvî de Zuhaylî'ye benzer bir kıstas belirler. Karadâvî'nin açık-

lamalarında, İbn Kayyim el-Cevziyye'ye bizzat atıfta bulunması bu hususta ondan etkilendiğini açıkça göstermektedir (Karadâvî, 1996, 2/214-215). Abdülkerim Zeydan, Şelebî, Abdurrahman Sâbûnî, Hayreddin Karaman, H. İbrahim Acar, Ahmet Yaman, Sabri Erturhan ve daha başka birçok araştırmacı onun görüşünü benimsemiştir (Zeydan, 1993, 7/384-385; Şelebî, 1983, 502; Sâbûnî, 2007, 2/41-42; Karaman, 2014, 1/362-363; Acar, 2000, 271; Yaman, 2012, 81; Erturhan, 2003, 216; Tarık b. Enver, 2004, 26-27; Adevî, 1999, 26-27).

Günümüzde pek çok fetva komisyonunun da İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşü doğrultusunda karar vermesi tesirlerinin açık tezahürlerindedir.

Sonuç

Tespitlerimize göre öfkeli şahsın talâkının muteber veya gayr-ı muteber olduğunu ifade eden açık bir delil bulunmamaktadır. Cumhurun öfkeli şahsın talâkının muteber olduğu noktasında zikrettiği, “Üç şeyin ciddi olanı da şaka olanı da ciddidir: (Bunlar) nikâh, talâk ve ric'î talâktan dönmedir.” rivayeti onları kısmen haklı çıkarmaktadır.

Cinnet getirecek ölçüde aşırı öfkelenme veya dehşete kapılmış olma gibi hallerde kişi akli melekelerini kontrol edemediğinde bu şahısların irade ve kastının bulunmadığı izahtan varestedir. Bu insanların talâkının muteber olmadığı şeklindeki İbn Kayyim el-Cevziyye'nin görüşü isabetli gözükmektedir. Söz konusu görüş -her zamankinden daha fazla tehdit altında olan- aile kurumunun korunması adına olumlu bir yaklaşım olarak nitelenebilir. Onun bu görüşe varmasında zikrettiği delillerin tesiri büyüktür. Ancak belirtmek gerekir ki istidlal ettiği en güçlü delil “İğlâk sırasında boşama ve köle azadı yoktur” hadisidir. Getirdiği diğer deliller daha çok bu hadis bağlamındaki fikrini destekleme vazifesi görmüştür. Bunlardan olan Hz. Musa'nın Tevrat levhalarını atması, istiâze ayetleri gibi bazı deliller zorlama görüntüsünden uzak değildir. Diğer yandan o, sadece naklî delillerle yetinmemiş, bilhassa küllî şer'î kaideler çerçevesinde kıyasa ve diğer akli delillere de önem vermiştir. Onun öfkeyi taksim etmesi de zikre değer bir tavır olmuştur. Bu sahada müstakil denilebilecek ilk eseri kaleme almış olmasının da etkisiyle muasır âlim ve araştırmacılar tarafından görüşleri dikkate alınan bir âlim oluşur.

Orta derece öfke olarak nitelenen kızgınlık hali neredeyse bütün boşama türlerinde görülmektedir. Bu seviyedeki talâka itibar etmemek boşama amelîyesini doğal mecrasından çıkarmak anlamına gelir. Bu konuda cumhurun kanaatinin tercihe şayan olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim. *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*. Erzurum: EKEV Yayınları, 2000.
- Adevî, Mustafa. *Câmiu ahkâmi'n-nisâ*. Kahire: Dâru İbni Affân, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995-2001.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nüreddin. *Fethu babi'l-inâye bi-şerhi'n-Nukâyê*. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1997.
- Aslan, Nasi. "Boşamaya Yönelik Nasların Makâsıd Eksenli Yorumu -Hâzilin Talâkı Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 256-269.
- Aydın, Mehmet Âkif. *İslâm ve Osmanlı Aile Hukuku Araştırmaları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Bâcî, Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef. *el-Müntekâ*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1332.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût-Züheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fikhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Buhûtî, Mansûr b. Yunus. *Keşşâfu'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Muhtasarü İhtilâfi'l-'ulemâ*. thk. Abdullah Nezîr Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995.

- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullâh İnâyetullâh Muhammed vd. Beyrut-Medine: Dâru Beşâiri'l-İslâmiyye-Dâru's-Sirâc, 2010.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Çınar, Fatih - Aslan, Nasi. "Öfkeli Şahsın Boşaması İle İlgili Rivayetin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 243-260.
- Dalgın, Nihat. *İslâm Hukukunda Boşanma Yetkisi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2001.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *es-Sünen*. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. Dımaşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Erturhan, Sabri. "İslâm Hukuku Açısından Öfkeli Şahsın Talâkı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2003), 207-222.
- Ezherî, Muhammed el-Herevî. *Tehzîbu'l-luga*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Nu'aym el-'Arkasûsî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005.
- Fuâd Abdalbâkî, Muhammed. *el-Mu'cemu'l-Müfehres li-elfâzi'l-Ku'r'ân'il-Kerîm*. Kum: Mektebetü Nüveyd İslâm, 1387.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-Vasît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmud İbrâhim. Kahire: Dâru's-Selâm, 1997.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdurrahman Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-Ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Hallâf, Abdulvehhâb. *Ahkâmu'l-ahvâli's-şahsiyye fî's-şer'ati'l-İslâmiyye*. Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990.

- Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. *Me'âlimü's-Sünen*. Halep: el-Matbbaatü'l-İlmiyye, 1932.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh. *el-İstizkâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bâz vd. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1960.
- İbn Hacer el-Heytemî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-Minhâc*. Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1983.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. thk. Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İğâsetü'l-lehfân fî hükmî talâkı'l-gadbân*. Beyrut-Riyad: Muhammed Afîfî, el-Mektebetü'l-İslâmî-Mektebetü Ferkad el-Hânî, 1986.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *İ'lâmu'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-âlemîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Medâricü's-sâlikîn beyne menâzil iyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 2002.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Zâdu'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Şuayb el-Arnaût-Abdulkâdir el-Arnâvut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ metni'l-Muknî' (el-Muğnâ içinde)*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1983.

- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin Türkî-Adulfettâh Muhammed el-Hulû. Riyad: 'Âlemu'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. Beyrut: Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts.
- İbn Müflih, Şemseddin Muhammed b. Müflih. *Kitâbu'l-Fürû' (Tashîhu'l-Fürû' ile birlikte)*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dakâik*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-tahsîl*. thk. Muhammed Hacî vd. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, 2000.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. Medine: Mecma'u'l-Meliki Fehd, 2004.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *eş-Şerhu'l-mümti' 'alâ Zâdi'l-müstakni'*. Demmam: Dâru İbni'l-Cevzi, 1422.
- İbnü'l-Münzir, Muhammed b. İbrâhîm. *el-İcma'*. thk. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf. Acmân: Mektebetü'l-Furkân, 1999.
- İmrânî, Ebu'l-Hüseyn. *el-Beyân fî mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen. *et-Temhîd fî tahrîci'l-furû ale'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan Hîtû. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *Meşâriku'l-envâr 'alâ sıhâhi'l-âsâr*. Tunus-Kahire: el-Mektebetü'l-Atîke-Dâru't-Türâs, ts.

- Karadâvî, Yusuf. *Çağdaş Meselelere Fetvâlar*. çev. Veysel Bulut vd. İstanbul: Ravza Yayınları, 1996.
- Karâfî, bü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zahîre*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: el-Matba'atu'l-Kübrâ el Emîriyye, 1323.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016.
- Kudûrî, Ebu'l-Huseyin Ahmed b. Muhammed. *Muhtasarul-Kudûrî fî'l-fikhi'l-Hanefî*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed 'Uveyda. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Kurtubî, Ahmed b. Ömer. *el-Müfhim li-mâ eşkele min Tellhîsi kitâbi Müslim*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr-Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1996.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'ân*. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Mu'avvid-Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Mergînânî, Burhâneddin Ali. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*. Dımaşk: Dâru'l-Farfûr, 2006.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*. Karaçi: Mîr Muhammed Kütüphanesi, ts.
- Mutarriżî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır. *el-Muğrib fî tertîbi'l-mu'rib*. Halep: Mektebetü Usâme b. Zeyd, 1979.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1991.

- Nasruldî, Ahmed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye fi'l-İslâm*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1984.
- Nesefî, Necmeddin Ebû Hafs Ömer b. Muhammed. *Tilbetü't-talebe fi'l-istilâhâtü'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Mısır: İdâretü't-Tibâ'atü'l-Müniriyye, ts.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvudî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2009.
- Sâbûnî, Abdurrahman. *el-Ahvâlü's-şahsiyye es-Sûrî et-talâk ve âsâruh*. b.y.: Müdiriyyetü'l-Kütüb ve'l-Matbûâtü'l-Câmi'iyye, 2007.
- Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd. *el-Muhît fi'l-lüga*. thk. Muhammed Hasan Âlü Yâsîn. Bayrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1994.
- Semerkindî, Alâeddîn. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1984.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1989.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu. *İsârü'l-insâf fi âsâri'l-hilâf*. thk. Nâsır el-Alî en-Nâsır el-Halîfî. Kahire: Dâru's-Selâm, 1987.
- Şelebî, Muhammed Mustafa. *Ahkâmu'l-usra fi'l-İslâm*. Beyrut: ed-Dâru'l-Câmi'iyye, 1983.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *es-Seylü'l-cerrâri'l-mütedaffik 'alâ hadâiki'l-ezhâr*. thk. Mahmud İbrâhim Zayed. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr min ahâdîsi seyyidi'l-ehyâr*. thk. İsmâüddin es-Sabâbitî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1993.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *Kitâbu'l-Hücce 'alâ ehli'l-Medîne*. thk. Seyyid Mehdi Hasan el-Kilânî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim. *el-Mühezzeb fi fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.

Tarık b. Enver. *el-Vadıh fî ahkâmi't-talâk*. İskenderiye: Dâru'l-Kimmeti'l-İmân, 2004.

Tirmizî, Ebû İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî, 1962.

Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Komisyon. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1965.

Zeydan, Abdulkerim. *el-Mufassal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fî ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.